

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ РІВНІВ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК СТУДЕНТІВ- ПСИХОЛОГІВ

Ляховець Л.О., м. Чернігів

Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка

Постановка проблеми. Роль соціального інтелекту (далі – СІ) в діяльності представників комунікативних професій безумовно висока, і вона постійно зростає в сучасних соціально-економічних умовах. СІ – глобальна здібність до адекватного розуміння власної поведінки та поведінки оточуючих. Ця здібність необхідна для ефективної міжособистісної взаємодії та успішної соціальної адаптації. СІ реалізує пізнавальні процеси, пов'язані з відображенням людини як партнера по спілкуванню та діяльності. Рівень розвитку СІ практичного психолога багато в чому визначає особливості його взаємодії в групі та ступінь ефективності надання професійної допомоги. Особистісні ж якості фахівця виступають найважливішим фактором оптимізації його професійної діяльності (М.Амінов, О.Бодальов, О.Власова, В.Куніцина, О.Михайлова (Альошина), В.Панок, О.Саннікова). Зважаючи на цю позицію, доцільно розглянути питання про вивчення зв'язку СІ з особистісними рисами фахівця, що дозволить виявити значення СІ в професійній діяльності та особистісному розвитку психолога.

СІ як психологічна характеристика особистості являє собою провідну складову професійно-важливих якостей (далі – ПВЯ) психолога. В сучасній науці психологічні вимоги до особи фахівця зазначеної сфери широко представлені у вигляді списків та моделей ПВЯ (Ж.Вірна, В.Єрасов, В.Панок, Н.Пов'якель, Н.Пророк, Н.Романова, Н.Чепелева). Водночас місце СІ в системі ПВЯ спеціаліста з комунікативних професій чітко не визначене.

Актуальність проблеми, наявність практичного запиту, недостатній рівень її наукової розробленості визначили вибір теми, предмету та мети дослідження.

Метою дослідження виступає вивчення особливостей СІ та особистісних характеристик студентів-психологів. Для досягнення поставленої мети вирішувались наступні **задачі**:

1. Розробити дослідницьку програму, підібрати й випробувати психодіагностичний інструментарій для вивчення СІ та особистісних характеристик студентів-психологів (далі – студентів).

2. Виявити особливості СІ та індивідуально-особистісних рис у студентів. Визначити індивідуально-психологічні особливості студентів з різним рівнем розвитку СІ.

3. Виявити й описати взаємозв'язок СІ та його складових з індивідуально-психологічними особливостями студентів.

Об'єкт дослідження – СІ та особистісні характеристики студентів.

Предмет дослідження – взаємозв'язок індивідуально-особистісних особливостей студентів з різними рівнями розвитку СІ.

Гіпотеза – існують значущі відмінності в індивідуально-особистісних особливостях особистості студентів-психологів з різним рівнем розвитку СІ.

Методи та методики дослідження. Загальні підходи до дослідження та критерії для аналізу визначались відповідно до завдань соціально-психологічного дослідження (В.Балін, Л.Карамушка, О.Киричук, С.Максименко, М.Обозов). Батарей тестів, спрямована на вивчення СІ, в нашій роботі являє собою комплекс з шести методик, які дозволяють врахувати біля 50 індивідуально-психологічних вимірів, покликаних полегшити розуміння змісту СІ й особливостей його взаємозв'язку з індивідуально-особистісними характеристиками студентів (Таблиця 1).

Таблиця 1

Психодіагностичне забезпечення вивчення підструктур особистості студента - психолога

Назва підструктури особистості	Методика, що використовувалася для діагностики
Професійно-діяльнісна (конативна)	“Методика дослідження СІ” Дж.Гілфорда та М.Саллівена (адаптація О.С.Михайлової (Альошиної))
Опрацювання та осмислення інформації (когнітивна)	Опитувальник “Індивідуальні стилі мислення” (О.Алексеев, Л.Громова)

Регулятивна (емоційна)	“Модифікований тест кольорових виборів” (Л.Собчик) “Індивідуально-типологічний опитувальник” (Л.Собчик)
Спрямованість особистості	“Опитувальник діагностики типу спрямованості особистості практичного психолога” (Т.Данилова)
Комунікативна	Опитувальник “Шістнадцять особистісних факторів”(16 FPQ-187-A)

Етапи дослідження та характеристика вибірки. Для перевірки висунутих гіпотез автором було організоване та проведене комплексне емпіричне дослідження, яке здійснювалось протягом трьох років з 2005 по 2007 рр.

Група студентів психолого-педагогічного факультету ЧДПУ імені Т.Г.Шевченка була протестована за допомогою батареї психодіагностичних методик, наведених вище. Аналіз матеріалу, отриманого в комплексному дослідженні, відбувався в два етапи.

На першому етапі аналізувалися дані комплексного дослідження вибірки студентів. Його метою було отримання картини психологічних особливостей досліджуваних відповідно до рівня сформованості у них СІ. Задачами етапу виступали: по-перше, розбивка всього масиву досліджуваних на однорідні групи, причому групування враховувало ступінь схожості, близькості їхніх індивідуально-типологічних ознак в просторі особистості. По-друге, отримання загальних описів груп студентів-психологів з високим, середнім та низьким СІ, причому з урахуванням експліційованих, притаманних їм індивідуально-типологічних властивостей.

Підставою для здійснення типологічного аналізу на цьому етапі послужив параметр СІ. СІ в нашій роботі розглядається як стійка здібність розуміти себе та інших людей, їх взаємини й прогнозувати міжособистісні події на основі індивідуальних розумових процесів, афективного реагування, а також соціального досвіду. Оскільки показник СІ є провідним критерієм аналізу, то ми вважаємо за доцільне коротко охарактеризувати рівні його сформованості (Дж.Гілфорд, О.Михайлова (Альошина)) [1; 4].

Високий рівень розвитку СІ полягає в розвиненій здатності передбачати наслідки поведінки учасників міжособистісної взаємодії в певних ситуаціях,

логічно узагальнювати події та факти в процесі спостереження за невербальними реакціями інших; розуміти сказане партнерами за умови зміни контексту подій; пізнавати систему поведінки (логіку ситуацій, враховуючи їх динаміку).

Низький рівень розвитку СІ передбачає труднощі у розумінні й прогнозуванні поведінки людини, нерозвинену здатність декодувати невербальну експресію; неточність в розрізненні смислів, однакових вербальних повідомлень в різних контекстах; невміння аналізувати ситуацію міжособистісної взаємодії.

Середній рівень розвитку СІ свідчить про наявність у досліджуваних окремих неточностей, пов'язаних з декодуванням вербальних чи невербальних реакцій, логікою розмірковування над ними або з неухважністю.

Математична обробка отриманих даних на цьому етапі відбувалася за допомогою кореляційного (визначалась тіснота зв'язків двох рядів показників, отриманих на одній вибірці) та факторного аналізу (вивчались зв'язки між ознаками та виявлялись інтегральні показники – фактори). З'ясування відмінностей у рівні сформованості СІ та картині індивідуально-типологічних особливостей в групі студентів відбувалось шляхом застосування t-критерію Ст'юдента (підрахунок статистично значущих відмінностей).

На другому етапі відбувався порівняльний аналіз контрастних груп (студенти з високим, середнім, низьким рівнем СІ) з метою вибору найбільш інформативних показників, які визначатимуть відмінні індивідуально-особистісні характеристики. Шляхом обробки отриманих результатів за допомогою процедури факторного аналізу, проведеного з метою відбору найбільш інформативних ознак, ми звузили факторний простір з 50 індивідуально-психологічних показників, які аналізувалися на першому етапі дослідження, до 15, що отримали найбільше кореляційне та факторне навантаження.

Для участі в констатуючому експерименті відповідно до основних задач та гіпотез роботи була сформована *вибірка*, яка складалася із 195 студентів I-VI курсів психолого-педагогічного факультету Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка (спеціальність “Психологія. Соціальна психологія”). Середній вік досліджуваних становить 18,95 років (від 17

до 22 років). Слід зауважити, що вибірка репрезентативна, але незбалансована за статтю учасників дослідження: 21 юнак (10,77%) і 174 дівчини (89,23%), що зумовлено об'єктивними причинами, оскільки переважна більшість студентів психологічних факультетів – це особи жіночої статі. Вибір молодіжної аудиторії був зумовлений рядом причин:

1) у соціально-психологічному аспекті студентська молодь порівняно з іншими соціально-віковими групами вирізняється найбільш високим освітнім рівнем, рівнем пізнавальної мотивації та виступає найактивнішим споживачем культури. Водночас студентство є соціальною спільнотою, якій характерна найвища соціальна активність й досить гармонічне сполучення інтелектуальної та соціальної зрілості;

2) студентський вік є визначним в процесі становлення людини як громадянина, тобто максимально важливим у формуванні основних соціальних властивостей особистості;

3) саме в юнацькому віці продовжується активне становлення особи як суб'єкту спілкування та завершується формування основних механізмів пізнання інших людей;

4) саме на вік 18-22 роки припадає сенситивний період розвитку соціально-перцептивних здібностей операційним компонентом яких виступає СІ.

Обговорення результатів. В даній статті наводяться результати другого етапу дослідження, який розкриває особливості взаємозв'язку індивідуально-особистісних характеристик студентів та рівня розвитку їх СІ (детальний опис результатів першого етапу дослідження вміщено в попередніх роботах – [2; 3]).

Групи студентів з високим та низьким рівнем СІ

Особливості взаємозв'язку індивідуально-особистісних рис та рівня СІ у студентів зазначених груп представлені у Таблиці 2.

Таблиця 2

Взаємозв'язок індивідуально-особистісних рис та рівня розвитку СІ у студентів з високим та низьким СІ

№ з/п	Назва складової взаємодії	Середнє значення у студентів з	Середнє значення у студентів з	Критерій різниці (t)	Sig.	Достовірність різниці за t-критерієм
-------	---------------------------	--------------------------------	--------------------------------	----------------------	------	--------------------------------------

		низьк. СІ	висок. СІ			Ст'юдента
1	Субтест №1 «Історія з завершенням» (Дж.Гілфорд)	7,95	11,89	-6,439	0,000	достовірно (p=0,001)
2	Субтест №2 «Групи експресій»	5,85	9,11	-7,861	0,000	достовірно (p=0,001)
3	Субтест №3 «Вербальна експресія»	5,31	10,67	-11,376	0,000	достовірно (p=0,001)
4	Субтест №4 «Історії з доповненням»	3,95	7,78	-6,828	0,000	достовірно (p=0,001)
5	Композитна оцінка (Дж.Гілфорд)	22,95	38,83	-21,141	0,000	достовірно (p=0,001)
6	Шкала С «Сила – Слабкість Я» (Кеттел)	5,03	6,00	-2,001	0,053	достовірно (p=0,053)
7	Шкала Q ₁ «Гнучкість – ригідність» (Кеттел)	6,00	7,06	-1,960	0,058	достовірно (p=0,058)
8	Емотивність (ІТО)	6,23	6,89	-1,847	0,072	достовірно (p=0,072)
9	Екзистенційна спрямов. особистості (Данилова)	22,00	25,11	-2,061	0,046	достовірно (p=0,046)
10	Психологічний дискомфорт (коричневий колір)	5,87	6,83	-2,444	0,018	достовірно (p=0,018)

Студенти з розвиненим СІ (на відміну від студентів з низьким СІ) вміють передбачати наслідки поведінки, здатні прогнозувати вчинки оточуючих, спираючись на аналіз реальної ситуації спілкування, почуттів, думок, намірів учасників комунікації (субтест №1). Вони здатні правильно оцінювати стани, почуття, наміри людей за їхніми невербальними проявами (субтест №2). Висока чутливість до характеру людських взаємин допомагає їм швидко й правильно розуміти мовну експресію інших в контексті конкретної ситуації (субтест №3). Цим молодим людям вдається розпізнавати структуру міжособистісних ситуацій в динаміці; крім того вони здатні логічно добудовувати латентні аспекти суб'єкт-суб'єктної взаємодії (субтест №4). Можна припустити, що це емоційно зрілі, впевнені в собі реалісти, які добре пристосовуються до змін в оточуючому середовищі (шкала С) й контролюють власні мотиви, інтереси, цілі (емотивність). Вони мають різнобічні інтелектуальні інтереси, не схильні сприймати інформацію на віру (навіть від авторитетів), переважно аналізуючи її самостійно, згодні опановувати новий досвід, вільно змінюють власну точку зору (шкала Q₁). Завдяки високому рівню саморегуляції досить терпимі до фрустрації та

невизначеності, неконфліктні, намагаються краще зрозуміти як себе, так і оточуючих (екзистенційна спрямованість особистості). Ймовірно, саме висока чутливість до сторонніх впливів, вміння емоційно долучати оточуючих до комунікативної взаємодії та відсутність фізичного й психологічного дискомфорту в міжособистісних стосунках (коричневий колір) й забезпечують продуктивне спілкування.

Групи студентів з середнім та високим рівнем СІ

Результати порівняльного аналізу особистісних характеристик представників цих груп наведені у Таблиці 3.

Таблиця 3

Взаємозв'язок індивідуально-особистісних рис та рівня розвитку СІ у студентів з середнім та високим рівнями СІ

№ з/п	Назва складової взаємодії	Середнє значення у студентів з середн. СІ	Середнє значення у студентів з висок. СІ	Критерій різниці (t)	Sig.	Достовірність різниці за t-критерієм Ст'юдента
1	Субтест №1 «Історія з завершенням» (Дж.Гілфорд)	10,58	11,89	-2,864	0,009	достовірно (p=0,009)
2	Субтест №2 «Групи експресій»	7,70	9,11	-3,605	0,001	достовірно (p=0,001)
3	Субтест №3 «Вербальна експресія»	8,14	10,67	-8,161	0,000	достовірно (p=0,001)
4	Субтест №4 «Історії з доповненням»	5,68	7,78	-4,383	0,000	достовірно (p=0,001)
5	Композитна оцінка (Дж.Гілфорд)	32,08	38,83	-20,074	0,000	достовірно (p=0,001)
6	Екзистенційна спрямов. особистості (Данилова)	22,33	25,11	-2,182	0,039	достовірно (p=0,039)
7	Бажання справити враження (зелений колір)	3,35	4,56	-2,771	0,006	достовірно (p=0,006)

Студенти з розвиненим СІ (на відміну від студентів з середнім рівнем СІ) здатні отримати максимум інформації про людську поведінку, зрозуміти мову невербального спілкування, висловлювати швидкі й точні судження про людей, успішно прогнозувати їх реакції у визначених заздалегідь обставинах, проявляти далекоглядність у взаєминах (субтести №№1-4). Вони чітко усвідомлюють свої емоційні настанови, переживання, розуміють аналогічні стани оточуючих, можуть

з'ясувати як власне, так і чуже проблемне поле (екзистенційна спрямованість особистості). Підкорення авторитетам для них неприйнятне; певна амбіційність змушує їх переживати за власний престиж; налагоджуючи нові соціальні контакти вони можуть взяти на себе роль лідера (зелений колір), зацікавлюючи собою, справляючи враження, емоційно прив'язуючи оточуючих.

Групи студентів з середнім та низьким рівнем СІ

Порівняльний аналіз особистісних характеристик майбутніх психологів з середнім та низьким рівнем СІ представлений у Таблиці 4.

Таблиця 4

Взаємозв'язок індивідуально-особистісних рис та рівня розвитку СІ у студентів з середнім та низьким рівнями СІ

№ з/п	Назва складової успішної взаємодії	Середнє значення у студентів з середнім СІ	Середнє значення у студентів з низьким СІ	Критерій різниці (t)	Sig.	Достовірність різниці за t-критерієм Ст'юдента
1	Субтест №1 «Історія з завершенням» (Дж.Гілфорд)	10,58	7,95	7,236	0,000	достовірно (p=0,001)
2	Субтест №2 «Групи експресій»	7,70	5,85	6,034	0,000	достовірно (p=0,001)
3	Субтест №3 «Вербальна експресія»	8,14	5,31	8,537	0,000	достовірно (p=0,001)
4	Субтест №4 «Історії з доповненням»	5,68	3,95	5,195	0,000	достовірно (p=0,001)
5	Композитна оцінка (Дж.Гілфорд)	32,08	22,95	16,590	0,000	достовірно (p=0,001)
6	Шкала Q ₁ «Гнучкість – ригідність» (Кеттел)	6,65	6,00	1,847	0,066	достовірно (p=0,066)
7	Сензитивність (ІТО)	6,52	5,95	1,921	0,059	достовірно (p=0,059)
8	Егоцентрична спрямов. особистості (Данилова)	18,91	21,44	-2,185	0,027	достовірно (p=0,027)
9	Бажання справити враження (зелений колір)	3,35	4,03	-2,147	0,033	достовірно (p=0,033)
10	Психологічний дискомфорт (коричневий колір)	6,43	5,87	1,989	0,048	достовірно (p=0,048)

Студенти з низьким рівнем розвитку СІ (на відміну від студентів з середнім рівнем СІ) досить повільно встановлюють нові соціальні контакти. Вони не досить добре розуміються на зв'язках між поведінкою суб'єкту та її наслідками,

тому часто помиляються й потрапляють в конфліктні ситуації (субтест №1). Нерідко комунікативні перешкоди виникають через їхню слабку орієнтацію в мові рухів, жестів, міміки (субтест №2) та погане розрізнення смислів, яких набувають однакові вербальні повідомлення залежно від контексту спілкування (субтест №3). Їм не завжди вдається адекватно відобразити цілі, наміри й потреби учасників комунікації, оскільки вони відчують труднощі під час аналізу ситуації міжособистісної взаємодії (субтест №4). Дається взнаки й нечутливість до взаємин між людьми та ригідність власної поведінки (шкала Q₁). Крім того, вони рідко демонструють яскраві емоційні переживання з приводу навколишніх подій, більше уваги приділяючи власним цілям, потребам, інтересам (егоцентрична спрямованість особистості). Таким чином вони намагаються позбутися фізичного чи психологічного дискомфорту (коричневий колір) та компенсувати фрустровану потребу в соціальному самоствердженні (зелений колір).

Висновки. Проведене дослідження й аналіз отриманих результатів підтвердили правильність висунутої гіпотези і дозволили зробити наступні висновки:

1. СІ виступає однією з ПВЯ практичного психолога.
2. У студентів з високим СІ більшою мірою виражені такі індивідуально-особистісні особливості, як емоційна зрілість, розумова гнучкість, чутливість до соціальних протиріч, екзистенційна спрямованість, контактність, активність.
3. Студентам з середнім рівнем СІ характерне менш виражене прагнення до самопізнання, конформна групова поведінка, неконфліктність, неамбітність.
4. Студенти з низьким СІ демонструють нечутливість до партнерів по спілкуванню, ригідність поведінки, егоцентричну спрямованість, емоційний дискомфорт і нездатність до соціального самоствердження.

Література

1. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта // Психология мышления. – М.: Наука, 1982. – С. 433-457.
2. Ляховець Л.О. Особливості соціально-інтелектуального потенціалу студентів-психологів // Вісник ЧДПУ. – 2006. – Вип. 41. – Т. 2. – С. 5-8.

3. Ляховець Л.О. Особливості комунікативної діяльності студентів-психологів з розвиненим соціальним інтелектом // Актуальні проблеми практичної психології: Зб. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – С. 129-133.

4. Михайлова (Алешина) Е.С. Методика исследования социального интеллекта: Руководство по использованию. – СПб.: “ИМАТОН”, 1996. – 56 с.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Скок Микола Андрійович.

Резюме

Особливості взаємозв'язку рівнів соціального інтелекту та індивідуально-особистісних характеристик студентів-психологів

У статті висвітлюється проблема особистісного становлення студентів-психологів у процесі професійної підготовки. Наводяться результати емпіричного дослідження особливостей взаємозв'язку рівня розвитку соціального інтелекту та індивідуально-особистісних характеристик майбутніх фахівців.

Особенности взаимосвязи уровней социального интеллекта и индивидуально-личностных характеристик студентов-психологов

В статье освещена проблема личностного становления студентов-психологов в процессе профессиональной подготовки. Представлены результаты эмпирического исследования взаимосвязи уровня развития социального интеллекта и индивидуально-личностных характеристик будущих специалистов.

Peculiarities of social intelligence levels and individual-personality characteristics correlation among psychology students

The article discusses the problem of psychology students' development during professional training. It provides the results of empiric study on peculiarities of correlation between social intelligence and individual-personal characteristics of future professionals.